

TRAGOVI BUNJEVAČKIH ELEMENATA U SVADBENIM OBIČAJIMA LIKE I PRIMORJA: SVATOVSKA ČAST KUMA

MILANA ČERNELIĆ

Odsjek za etnologiju

Filozofski fakultet

10000 Zagreb, Ivana Lučića 3

UDK: 392.51(497.5)

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 08. 06. 1999.

Prihvaćeno: 25. 07. 1999.

U suprotnosti s ranijim istraživanjima, prema najnovijim podacima iz Pazarišta i sv. Roka u Lici i senjskog zaleđa u Primorju, utvrđeno je da je kum u primorsko-ličkih Bunjevaca prvi u časti i da ima ulogu svatovskog starješine. Određeni specifični elementi te njegove uloge tek su neki od važnijih tragova bunjevačkih elemenata u svadbenim ličkim običajima. Svatovska čast kuma razmatra se iz šire perspektive istraživanja određenih pojava iz bunjevačkih svadbenih običaja, koja su polazište za utvrđivanje etnogeneze Bunjevaca.

Ključne riječi: svadbeni običaji / Bunjevci / Lika / Primorje

UVOD

Zašto govorimo samo o tragovima, a ne o bunjevačkim elementima u svadbenim običajima Like i Primorja, kad se zna da su ta područja naseljavali Bunjevci (Pavičić, 1962)? Već bi samim tim bilo opravdano govoriti o bunjevačkim elementima, pa čak i o bunjevačkim svadbenim običajima na tom prostoru. Na nekima od tih područja više, a na nekima manje, stanovništvo se smatra ili barem zna da pripada bunjevačkoj skupini, no tek se detaljnijim traganjem za određenim specifičnim elementima njihove tradicijske kulture može utvrditi čine li oni dio njihove kulturne baštine.¹ Kad se zna da je riječ o skupini koja se u 17. stoljeću, ako ne i prije, podijelila u nekoliko ograna, nije neobično da tih zajedničkih kulturnih elemenata nema mnogo, jer su se stoljećima razvijali u različitom kulturnom okruženju. Ta je različitost, međutim, tek na prvi pogled izrazita; kad se malo dublje zagrebe po površini, može se utvrditi da zajedničkim elementima ima više traga nego što se to u prvi mah može uočiti.

Kad bismo se oslonili samo na ranija istraživanja običaja, kojih je bilo iznimno malo, te bi elemente bilo jedva moguće zamijetiti. Tek bi poneki naziv, vjerovanje, običaj upućivao na zajedničku baštinu, no nerijetko su isti elementi podjednako zastupljeni i u drugim izvanbunjevačkim hrvatskim krajevima, pa i u njihovu širem južnoslavenskom okruženju.

¹ Nažalost, takav pristup proučavanju kulturne baštine u etnologiji nije se prakticirao i danas je već gotovo prekasno da se to nadoknadi.

Tek su najnovija etnološka istraživanja ukazala na tragove specifičnih bunjevačkih elemenata u svadbenim običajima Like i Primorja. Za takva se terenska ispitivanja valja dobro pripremiti, a katkad se tek upornim ispitivanjem kazivača može potaknuti njihovo sjećanje ili, još češće, podsjetiti ih na priče o tome kako se nekada svadbovalo. Terenska su istraživanja u Pazarištima 1996. i u Primorju u senjskom zaleđu 1999. godine pokazala da je takav način ispitivanja još uvijek moguć. Može se smatrati sretnim slučajem ako se nađe kazivač koji zna potvrditi takve, uglavnom već odavno potisnute elemente običaja. Riječ je samo o pojedincima koje je nešto više od ostalih susedljana zanimala njihova tradicijska baština u određenim lokalitetima ili užim regijama. Lika i Primorje spadaju u one krajeve Hrvatske koje su etnolozi uglavnom zaobilazili. Stoga je ličko kulturno nasljeđe za etnologa danas uglavnom izgubljeno blago; nešto bi se još i danas ipak moglo učiniti vrlo intenzivnim i dobro organiziranim istraživanjima.²

Put do rezultata na spomenuti način nije nimalo lagan, no ipak se nakon mojih ustrajnih pokušaja pokazalo da ispod površine počinju izranjati zanimljive pojedinosti. Njihove su potvrde u ranijim izvorima rijetke i gotovo jedva zamjetne. Tragove bunjevačkih elemenata u svadbenim običajima, koje je bilo moguće slijediti, zasad ću ograničiti samo na svatovsku čast kuma. Već su i ranija istraživanja ukazala na važnost uloge kuma u nekim krajevima Like i Primorja (Černelić, 1991:37-38; Černelić, 1991a:183-184). Ipak su tek najnovija terenska istraživanja jasno potvrdila da taj časnik ima ulogu svatovskog starješine na bunjevačkim područjima Like u Pazarištima i u sv. Roku te u selu Žukalj u sjevernom velebitskom Podgorju (Černelić, 1996; Japunčić, 1998:266; Černelić, 1999). Podaci o tome za sv. Rok nisu sasvim izravni (*Na čelu je kum, koji je središnja osoba u svatovima... tu je i stari svat, jer se kum ne može o svemu brinuti*), a važnost uloge kuma može se iščitavati i iz konteksta opisa svadbenih običaja.

² Potvrda tome je i film *Etnografske crtice iz Pazarišta i Gacke doline*, koji smo snimili u okviru terenske nastave 1997. godine. Dokumentirali smo pojave koje smo na terenu susretali, bez mogućnosti bilo kakve stručne pripreme za snimanje. I tako improvizirano pripremljen materijal na licu mjesta u nekoliko dana pokazuje da bi takva istraživanja bila moguća i nužna, jer se kazivači mnogih tradicija još sjećaju, a poneke su još i danas žive. Žalosna je činjenica da ni toga filma ne bi bilo da nije bilo entuzijazma pojedinaca, da se čekalo na financijsku potporu, koje za posao etnologa gotovo i nema, a ako je i ima, onda je minimalna. Nažalost, ni ovih istraživanja u Pazarištima i u Gackoj dolini ne bi bilo da nije bilo nešto sredstava namijenjenih terenskoj nastavi pri Odsjeku za etnologiju Filozofskog fakulteta te pomoći Muzeja Like u Gospiću i poglavarstva grada Otočca oko organizacije i osiguravanja smještaja. Ta su sredstva inače namijenjena samo obučavanju budućih stručnjaka, a ne i za organizirana istraživanja. Ipak, zahvaljujući trudu pojedinih studentica koje su sudjelovale u terenskoj nastavi u Gackoj dolini (a dijelom i mojoj upornosti da ih na to potaknem i usmjerim), objavljeni su rezultati njihovih istraživanja, uz sve nedostatke koji su neminovni pri jednokratnom i kratkom boravku na terenu (vidi u: Friščić et al., 1999:169-251).

U Pazarištima sam se kao voditelj istraživanja i sama uključila u ispitivanje i podaci ovdje izneseni uglavnom su rezultat vlastitih ispitivanja. Za vrijeme boravka svoje rođakinje u zagrebačkoj regiji, koja je ovdje bila prognanica, jedan naš privatni susret sam iskoristila za etnološka ispitivanja o svadbenim običajima u Ribniku. Sve su to, recimo to tako, pokušaji da se iskoriste neke ukazane nam prilike da se nešto minimalno ipak učini u gotovo nemogućim uvjetima. Daleko je to od istraživanja kakva bi ona morala biti. Njih zapravo nema niti ima izgleda da će ih biti.

Zahvaljujući novčanoj potpori Matice hrvatske, u kolovozu 1999. obavljena su preliminarna terenska ispitivanja i na području općine Krivi put (Velika Kapela) i Stolac (pod Senjskim Bilom u sjevernom velebitskom Podgorju), koja su također ukazala na nužnost etnoloških istraživanja, što skorije, jer su ta područja danas opustjela.

SVATOVSKA ČAST KUMA U PRIMORSKO-LIČKIH BUNJEVACA

Dijelom je i na etnološkoj karti uočljiva zastupljenost te kumove uloge u Lici i Gorskom kotaru (Černelić, 1997, etnološka karta 3). Osim toga i drugi izvori, poglavito arhivski, potvrđuju njezinu širu pojavnost na tom prostoru i u Primorju. Osim spomenutih novijih potvrda u ličkih i podgorskih Bunjevaca (Pazarišta, sv. Rok, Žukalj), ranija terenska ispitivanja potvrdila su ovu kumovu ulogu i u primorskih Bunjevaca u Krmpotama i Krivome putu (gdje je to potkrijepljeno i najnovijim ispitivanjima) (Černelić, EZ FFZ NR 109; Černelić, 1999). Prema tim se pokazateljima može reći da je to karakteristična bunjevačka značajka kumove uloge u primorsko-ličkih Bunjevaca. Ovim saznanjima valja dodati i podatke o gotovo kulturnom statusu kuma u Bunjevaca u Donjem Lapcu, gdje su uz Srbe bili manjina, u kojih je kum također svatovski starješina (Bonifačić Rožin, IEF 327).³ Kako je već spomenuto, u Lici je kum u toj ulozi potvrđen i izvan užeg bunjevačkog kraja, posebice u katoličkog stanovništva (Černelić, 1991a:183-184). Kumovu ulogu svatovskog starješine potvrđuju i novija ispitivanja u Ribniku kod Gospića i u selima Gacke doline kod Otočca, gdje tu ulogu dijele dva kuma (Černelić, 1992; Friščić et al., 1999:203-204). Za šire područje Like ima nešto potvrda te kumove uloge i u najnovijoj arhivskoj građi, no ne uvijek i sasvim preciznih podataka. U ogulinskom kraju i u selima ispod Plješivice u sjevernijim dijelovima Like, tu ulogu i veću čast između dvaju kumova ima mladoženjin *debeli kum* (Pascuttini, 1996, Sem. r. - EZ FFZ; Barišić, 1997, Sem. r. - EZ FFZ). Zanimljivi su i najnoviji podaci iz Perušića, prema kojima je zapravo teško utvrditi je li starješina svatova stari svat ili kum, ili možda tu ulogu međusobno dijele. Kum *drži zdravice, vodi svečanost, pazi na svatove*, dok stari svat *pazi na svatove u povorci i, uopće, održava red na piru... Za njega se kaže: 'Mora biti sposoban, jer on zapovijeda svatovima.'* Tu se njegova uloga djelomično preklapa s ulogom kuma. (Vedriš, 1998, Sem. r. - EZ FFZ). Primjera o nedovoljno preciznom određenju uloge kuma i preklapanja njegove uloge s ulogom staroga svata ima i u susjednom Gorskom kotaru. U Guče Selu kod Gerova i u Mrkoplju kum ima ulogu stolaravnatelja i brine se za svadbeni protokol; pritom se ne ističe posebna uloga svatovskog starješine (Škrabalo, 1993, Sem. r. - EZ FFZ; Černi, 1996, Sem. r. - EZ FFZ). U Moravicama se naglašava kumova čast, ali je stari svat starješina u Hrvata, dok je u Srba svatovski starješina nevjestin kum (Poljaković, 1997, Sem. r. - EZ FFZ; Vondraček-Mesar, EZ FFZ NR 86). Dakle, prema dostupnim podacima iz upitnica EA i novijim terenskim ispitivanjima, u arhivskoj se građi može zapaziti da je i na širem području Like kum potvrđen kao svatovski starješina, posebice u katoličkog stanovništva, dok stari svat prevladava u toj ulozi većinom u pravoslavaca. U tiskanim izvorima tih podataka nema, s iznimkom spomenute potvrde u Sv. Roku i najnovijem objavljenom radu studentica etnologije (Japunčić, 1998: 66; Friščić et al., 1999:203-204).

³ Riječ je o potvrđama u prvoj verziji seminarskog rada studentice etnologije Anamarije Vidaković od prije nekoliko godina. Studentica kasnije nije pohađala nastavu etnologije, pa je možda u međuvremenu i prekinula studij. Ovaj podatak stoga iznosim samo prema sjećanju na njezin rad u kojemu je značenje i važnost uloge kuma bilo osobito istaknuto.

Jovan Erdeljanović je krivo zaključio da u primorsko-ličkih Bunjevaca ulogu svatovskog starješine ima stari svat (Erdeljanović, 1930:233). Razlog je tomu vrlo vjerojatno taj što je Erdeljanović u svojim ispitivanjima manje obuhvaćao bunjevačka i uopće hrvatska područja u Lici, a ravnomjerno je donosio podatke za srpska naselja. Usporedno istraživanje običaja u ličkog stanovništva različitog podrijetla bilo bi sasvim ispravno da su pritom cjelovito obuhvaćena bunjevačka područja.⁴ Najnovija ispitivanja na bunjevačkim područjima Like ili ne potvrđuju staroga svata ili potvrde njegove uloge pokazuju da je postao časnik nižega ranga, njegova se uloga mijesha s ulogama drugih časnika. Prema tim potvrdama sasvim je izvjesno da stari svat u ličkih Bunjevaca nije bio svatovski starješina ili je možda to mogao biti u vrlo davnoj prošlosti (Černelić, 1996; Bekavac, 1996, Sem. r. - EZ FFZ).⁵ U susjednim primorskim bunjevačkim područjima, u Krmpotama i Krivom putu, stari svat kao časnik više nije niti poznat (Černelić, EZ FFZ NR 109; Černelić, 1999). Kum u ulozi svatovskog starješine je specifična pojava, jer je na širem dinarskom području i na južnoslavenskom prostoru uopće ta uloga karakteristična za staroga svata i dio je slavenske tradicijske baštine. Ta je uloga kuma karakteristična i za podunavske Bunjevce (Černelić, 1991a:183-184). Nešto se češće javlja i u Slavoniji, a sporadičnih potvrda ima na raznim stranama, nešto rjeđe i na matičnom bunjevačkom području: u dalmatinskom zaleđu, na Pelješcu i u sjevernijim dijelovima zapadne Hercegovine. Takav prostorni raspored pokazuje etnološka karta potkrijepljena podacima iz drugih izvora samo za neke krajeve (Černelić, 1997:76-77, etnološka karta 3).

Zanimljiv je i širi prostorni razmještaj nekih elemenata kumove uloge, koji su potvrđeni u svih bunjevačkih ogranaka, kao što su izbor krsnoga kuma za vjenčanoga i obrnuto, te kumova uloga nevjestina čuvara, koju u Lici najčešće dijeli s *diverom*, što je zapravo izvorno djeverova uloga (Černelić, 1997, etnološka karta 3 i 4). Tako je u primorskih Bunjevaca djever uglavnom zadržao tu svoju izvornu ulogu (Černelić, EZ FFZ NR 109). Zanimljiva je najnovija potvrda u Žuklju pod Senjskim Bilom, gdje tu dužnost ima kum (Černelić, 1999). U Pazarištima se o tome dobivaju različiti podaci. U pojedinim selima kazivači tvrde da je to kumova uloga, no većina ipak ističe da on tu ulogu dijeli s djeverom, ili se izmjenjuju, odnosno jedno je vrijeme kum nevjestin čuvar, a kasnije od njega tu ulogu preuzima djever ili obratno (Bekavac, 1996, Sem. r. - EZ FFZ; Černelić, 1996). U susjednom Kosinjskom Bakovcu nevjestu čuva njezin tzv. stariji kum, a djeveri se navode samo u smislu označavanja srodstva, dok je u selu Čovini kod Gospića kum nevjestin čuvar, a može ga u toj ulozi zamjeniti i djever, ako kum nekuda mora otići (Selišek, 1995, Sem. r. - EZ FFZ; Maras, 1995, Sem. r. - EZ FFZ).

⁴ Erdeljanović se u svojoj knjizi ipak u prvom redu bavio Bunjivcima, pa je stoga više pozornosti trebao posvetiti upravo tim krajevima Like i Primorja, pa i Gorskog kotara, koje je sasvim izostavio iz istraživanja. No kad znamo koji je bio konačni cilj Erdeljanovićeve studije o podrijetlu Bunjevaca, postaje jasno zašto je odabrao upravo ta područja. Zbog toga je i navodio pogrešan podatak da je stari svat starješina svatova u primorsko-ličkih Bunjevaca. On to doista i jeste u nekim ličkim područjima, ponajviše u srpskim mjestima. Stari svat je to i u nekim bunjevačkim naseljima, ali znatno rjeđe nego što je u toj ulozi potvrđen kum. Najnovija terenska ispitivanja to su potkrijepila.

⁵ Analiza podataka o ulogama svatovskih časnika u prilogu Ines Lasić u ovome broju *Tribine* ukazuje na preklapanja istovrsnih uloga različitih časnika na području Like.

Prostorna zastupljenost izbora krsnog kuma za vjenčanog u Hrvata, prema kartografskim podacima, upućuje da se ta pojava po hrvatskom etničkom prostoru mogla proširiti u doba migracija uzrokovanih turskim prodiranjem s istoka. Nešto više podataka ima za Liku, gdje je inače češći izbor krsnog kuma kao jedinog kuma, s nešto potvrda alternativnog izbora krsnog ili šišanog kuma, uz po jedan takav zabilježen primjer u Gorskom kotaru (Černelić, 1997, etnološka karta 4). Najnovija građa potvrđuje takav izbor kuma u tragovima i u Pazarištima, u Krivome putu te pod Senjskim Bilom (sela: Panjići i Žukalj) (Bekavac, 1996, Sem. r. - EZ FFZ; Černelić, 1996; Černelić, 1999). Također se u nekim novijim izvorima ističe da se za vjenčanog kuma uzima krsni i/ili krizmani kum (Maras, 1996, Sem. r. - EZ FFZ; Strugar, 1998, Sem. r. - EZ FFZ; Vedriš, 1998, Sem. r. - EZ FFZ; Friščić, et al., 1999:203). U Sv. Roku je vjenčani kum u pravilu i kum prvorodenomu djetetu mladenaca, a u Aleksinici u Pazarištima potvrđeno je da je prije kroz 3-4 naraštaja ista osoba vjenčavala i krstila djecu (Japunčić, 1968:274; Černelić, 1996). Takav oblik sklapanja kumstva poznat je i podunavskim Bunjevcima (Černelić, 1997:90). Izboru krsnoga kuma za vjenčanoga ima traga i u primorskih Bunjevaca, gdje je prema ranijim ispitivanjima u Krmpotama izbor krsnog kuma moguć, ali nije obavezan (Černelić, EZ FFZ NR 109). Najnovija istraživanja u Krivome putu (Panjići) i pod Senjskim Bilom (Žukalj) potvrđuju da je krsni kum bio i vjenčani i krsni kum svoj djeci rođenoj u tom braku; jedino se u Panjićima naglašava da je vjenčani kum mogao biti krsni kum djeci, ali to nije bilo obvezatno (Černelić, 1999). Arhivska građa donosi pojedinačne potvrde različitih oblika uzajamnog kumstva i u Gorskom kotaru: krsni kum je vjenčani, a vjenčani je i krsni kum (prvom) djetetu, no ta pojava nije uvijek sasvim jasno objašnjena (Vondraček-Mesar, EZ FFZ NR 116 - Vrata; Škrabalo, 1993, Sem. r. - EZ FFZ; Amegatcher, 1993, Sem. r. - EZ FFZ; Poljaković, 1997, Sem. r. - EZ FFZ.).

Kad je riječ o kumu, koji u primorsko-ličkim bunjevačkim područjima ima ulogu svatovskog starješine (ujedno je i prvi u časti među časnicima), osobito su važni specifični elementi njegove uloge vezani upravo uz iskazivanje poštovanja i počasti kumu. Ti su elementi prema ranijim istraživanjima potvrđeni u podunavskih Bunjevaca (Černelić, 1991:137-138). Kako je već naznačeno, tek su najnovija istraživanja potvrdila ta svojstva njegove uloge i u nekim bunjevačkim, ali i u drugim krajevima Like. U većini sela Pazarišta kazivači ističu da kuma treba prvoga pozvati u svatove; pritom misle na dogovor o sklapanju kumstva koji prethodi pozivanju svatova (Bekavac, 1996, Sem. r. - EZ FFZ; Černelić, 1996). Međutim, kad se pozivaju ostali svatovi, kuma se više posebno ne poziva, pa je u tom smislu on doista prvi pozvan. I u selu Žukalj pod Senjskim Bilom kuma se prvoga pozivalo u svatove (Černelić, 1999). Potvrda te pojave ima i u drugim područjima Like: u Ribniku i u okolici Ogulina te u Mrkoplju u susjednom Gorskom kotaru (Černelić, 1992; Pascuttini, 1996, Sem. r. - EZ FFZ; Černi, 1996, Sem. r. - EZ FFZ).

Običaj svečanog odlaska po kuma poznat je u Lici samo u Ribniku, a traga mu ima u Liču u Gorskom kotaru i u Novom Vinodolskom u Primorju (Černelić, 1992; Černelić, 1991:137). Najnovija istraživanja potvrđuju taj običaj i u Žuklju u sjevernom

velebitskom Podgorju, ali ne kao opće raširenu pojavu, već ograničenu na bogatije obitelji (Černelić, 1999).

U ličkih Bunjevaca potvrđen je i običaj da na kraju pira kuma treba svečano ispratiti; u nekim selima Pazarišta tek pojedini kazivači potvrđuju da kuma ispraćaju svirači, pa je taj običaj zasigurno već dugo napušten u ovome kraju (Černelić, 1996). U Ribniku kuma prate *oženja* i *diver*; dok ga u primorskih Bunjevaca (u Krmpotama i Krivome putu), te prema najnovijim istraživanjima i u sjevernom velebitskom Podgorju, dio puta mladenci prate (Černelić, 1992; Černelić, EZ FFZ NR 109; Černelić, 1999).

Kumu se čast iskazuje i obvezom mladenaca da ga nakon svadbe prvi puta pohode i darivaju. U Ribniku mu nevjesta tom prigodom nosi piće, a kumi kolače, kavu i liker, dok u Pazarištima poneki kazivači navode da se pri tom posjetu kumu ne nosi dar, jer ga je nevjesta darivala još na piru, a drugi pak tvrde da ga upravo ovom prigodom treba darivati, a ne na piru (Černelić, 1992; Černelić, 1996). Običaj posjećivanja kuma nakon svadbe potvrđen je i u Sv. Roku, a traga mu ima u susjednom Gorskom kotaru u Mrkoplju i u Primorju te u Novom Vinodolskom (Japunčić, 1998:274; Černi, 1996, Sem. r. - EZ FFZ; Černelić, 1991:138). Prema najnovijim potvrdama iz Žuklja mladenci u pratnji pohode kuma i donose mu vina i *pletenicu* (okrugli kolač s rupom u sredini); tom prigodom nevjesta zasiječe kolač i dijeli svim prisutnima po komadić kolača (Černelić, 1999).

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Nećemo se posebno osvrtni na prostornu zastupljenost svake od ovih pojava posebno, no može se reći da se njihov razmještaj na hrvatskom etničkom prostoru uglavnom preklapa, neke od njih su češće a neke rjeđe potvrđene u Slavoniji (osobito istočnoj) i uopće u istočnim dijelovima panonskoga areala, u Bosni (osobito u jugozapadnoj, srednjoj Bosni i Posavini), duž južne Dalmacije uključujući Boku kotorsku i Crnogorsko primorje, rjeđe i u sjevernijim dijelovima Dalmacije (Černelić, 1997:115-116, 126-129). Te su pojave nadalje poznate i na istočnim stranama jugoistočne Europe: u Srbiji (osobito u istočnoj i u sjeveroistočnim vlaškim krajevima), u Makedoniji i Bugarskoj te konačno među Vlasima, romanskim ili romaniziranim skupinama na planini Pind u sjevernoj Grčkoj (Černelić, 1997:116-117, 119-120, 127, 129-130). Na vlaškim se područjima ovi specifični elementi tiču svatovskoga časnika *naš* ili *nunu*, što je na rumunjskom jeziku oznaka za kuma (Skok, 1972:231).

Takav raspored općih i specifičnih elemenata kumove uloge na širem prostoru te njihova zastupljenost u primorsko-ličkih (premda rijetko potvrđena)⁶ i podunavskih Bunjevaca ukazuje da su oni Bunjevcima morali biti poznati na prostoru njihove pradomovine. Svatovska čast kuma nije poznata zapadnim i istočnim Slavenima, a sam

⁶ Najnovija istraživanja pokazuju da su sve te pojave bile poznate primorsko-ličkim Bunjevcima, premda ih danas potvrđuju tek pojedini kazivači. Razloge za to što tih potvrda ima malo treba tražiti i u činjenici da su ta područja dosad bila gotovo potpuno neistražena.

je naziv romanskoga podrijetla (Skok, 1972:231-232). Najzastupljenija uloga kuma na čitavome prostoru jugoistočne Europe je uloga vjenčanoga svjedoka. Ta je obveza za katoličke kršćane uvedena na Tridentskom koncilu 1563. godine (Komorovsky, 1973:172). Budući da uloga vlašskog časnika zvanoga *nun* odnosno *naš* ima brojne zajedničke elemente s ulogom kuma u Bunjevaca, ali i drugdje, može se pretpostaviti da su se oni u Bunjevaca oblikovali prije uvođenja obveze svjedočenja činu sklapanja braka u crkvi na prostoru njihove matične pradomovine. Tom crkvenom odredbom latinski se naziv (*compater, kumpar, kum*) za vjenčanog svjedoka počeo širiti prema prostoru jugoistočne Europe i odredio je ime novomu svatovskom časniku. Dakle, prva razvojna etapa njegova oblikovanja nastupila je zbog prožimanja slavenskog i predslavenskog kulturnog sloja da bi kasnije došlo do daljnjeg preslojavanja prodorom kršćanskih elemenata sa zapada, koji su preplavili čitav ovaj prostor.⁷ Dakle, svatovski časnik, koji je pod kasnijim kršćanskim utjecajem na većem dijelu prostora jugoistočne Europe označen imenom *kum*, izvorno bi pripadao starosjedilačkom romanskom kulturnom sloju da bi se ukorijenio i u drugih naroda, koji su te prostore kasnije naseljavali. U nekim je užim područjima postao glavni stožer svadbenog ceremonijala, da upotrijebimo izraz jednoga kazivača iz Pazarišta u opisivanju kumove uloge.

Prostorna zastupljenost specifičnih elemenata kumove uloge pokazuje da su se prožimanja slavenskog i starosjedilačkog kulturnog sloja odigravala u južnim prostorima jugoistočne Europe. Tako oblikovani kulturni elementi postupno su se stoljećima širili duž jadransko-dinarskoga pojasa, u prvom redu zaslugom vlaških nomadskih pomicanja u tom pravcu. Krajnji jug dinarsko-jadranskog prostora (južna Dalmacija, Boka kotorska, Crnogorsko primorje i dio njegova zaleđa) može se smatrati važnim za etnokulturno oblikovanje hrvatske skupine poznate pod nazivom Bunjevci. Zajedničke specifične elemente kumove uloge u podunavskih i primorsko-ličkih Bunjevaca nalazimo upravo na tom prostoru. Njegove izrazitije potvrde vode nas, nadalje, do vlaških područja u jugoistočnoj Europi, uključujući dijelom ostale južnoslavenske narode koji tu obitavaju.

Druga etapa u njihovu kasnijem razvoju nastupa s migracijama uzrokovanim u prvom redu turskim prodiranjima, uslijed kojih su se već na tim prostorima oblikovani kulturni elementi prenosili i u druge dijelove jugoistočne Europe, prema zapadu i sjeveru. Raspored specifičnih elemenata kumove uloge ukazuje i na te pravce njihova kasnijega širenja. Uslijed novih kulturnih preslojavanja pojavljuju se oni i u središnjim i sjevernim dijelovima Bosne, te u istočnim dijelovima panonskoga areala. Krajnje točke njihove pojavnosti upravo su područja koja nastavaju lički i primorski Bunjevci na zapadu i podunavski Bunjevci na sjeveru.

Elementi kumove uloge nisu jedini pokazatelji takva razvojnoga slijeda; nije mali broj drugih elemenata u svadbenim običajima koji su prolazili isti ili sličan razvojni put kroz vrijeme i prostor (Černelić, 1997:137-220). Kakav je bio njihov

⁷ Za konačno utvrđivanje tih procesa valjalo bi utvrditi kako je kum postao vjenčani svjedok u pravoslavnom stanovništvu. Također bi bilo nužno vjenčano kumstvo proučavati usporedno s krsnim kumstvom, jer su ta dva oblika sklapanja kumstva nerijetko povezana, kako to i navedeni podaci pokazuju.

ukupni razvojni put, nije sasvim jednostavno dokazati. No činjenica da većina tih elemenata čini zajedničku baštinu svih raseljenih bunjevačkih ogranaka, a tragova im ima i na njihovim mogućim ishodišnim prostorima, pokazuje da su se procesi njihova oblikovanja odigrali na dinarsko-jadranskom graničnom pojasu, nešto južnije nego što se to dosad predmijevalo. Činjenica da su ti elementi ujedno zajednički i romanskomu starosjedilačkom kulturnom sloju može biti pokazateljem višestrukih etnokulturnih preslojavanja na prostoru jugoistočne Europe. Istodobno, njihov se karakteristični prostorni razmještaj ne može smatrati slučajnim i može biti polazištem za utvrđivanje etnogeneze Bunjevaca.

LITERATURA I IZVORI

ČERNELIĆ, Milana: *Uloge i nazivi odabranih svatova u Bunjevaca*, Etnološki zavod Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1991.

ČERNELIĆ, Milana: Role of the Starješina svatova among the Bunjevci, *Studia ethnologica* 3, Zagreb, 1991a, str. 181-191.

ERDELJANOVIĆ, Jovan: *O poreklu Bunjevaca*, Beograd, 1930.

FRIŠČIĆ, Marija, KLOPOTAN, Snježana, LASIĆ, Ines, MIJAKOVIĆ, Magdalena, ŠKRBIĆ, Nevena: Život mladih, pripreme za brak i sklapanje braka u Gackoj dolini, *Grad Otočac* 5, Gacko pučko učilište Otočac, Otočac, 1999, str. 169-251.

JAPUNČIĆ, Mile: *Taslak, rječnik Sv. Roka*, Vlastita naklada, Zagreb, 1998.

KOMOROVSKY, Ján: *Tradičná svadba u Slovanov*, Bratislava, 1973.

PAVIČIĆ, Stjepan: Seobe i naselja u Lici, *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena* 41, Zagreb, 1962.

SKOK, Petar: *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* 2, JAZU, Zagreb, 1972.

Arhivski i ostali rukopisni izvori

Skraćenice za označavanje arhivske i neinventirane građe pojedinih etnoloških institucija:

IEF = Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb

EZ FFZ NR = Etnološki zavod Filozofskog fakulteta u Zagrebu - noviji rukopisi

Sem. r. - EZ FFZ = Seminarski rad - Etnološki zavod Filozofskog fakulteta u Zagrebu

Milana Černelić: Tragovi bunjevačkih elemenata u svadbenim običajima Like i Primorja...

- AMEGATCHER, Millicent:** *Svadbeni običaji (Krivac kod Delnica)*, 1993, Sem. r. - EZ FFZ
- BARIŠIĆ, Sanja:** *Svadbeni običaji u Lici (sela ispod Plješevice)*, 1997, Sem. r. - EZ FFZ
- BEKAVAC, Ana-Marija:** *Svatovske časti, barjak i tijek svadbe (Pazarišta u Lici)*, 1996, Sem. r. - EZ FFZ
- BONIFAČIĆ ROŽIN, Nikola:** *Folklorna grada iz Donjeg Lapca i okolice*, 1957, IEF rkp 327
- ČERNELIĆ, Milana:** *Svatovske časti (Krmpute i Krivi put u Primorju)*, 1986, EZ FFZ NR 109
- ČERNELIĆ, Milana:** *Terenski zapisi iz 1992. godine u Zaprešiću* (kazivanje prognanice Marije Boljkovac iz Ribnika, Lika)
- ČERNELIĆ, Milana:** *Terenski zapisi iz 1996. godine (Pazarišta u Lici)*, kazivači: Kata Čačić, r. 1931., Dane Čačić, r. 1930. (Aleksinica), Marta Kolačević, r. 1924., Ora Kolačević, r. 1927. (Kalinovača), Anka Jurčić, r. 1915. (Popovača), Nada Rukavina, r. 1923., Ana Mandekić, r. 1934., Nena Čačić, r. 1945. (Velika Plana).
- ČERNELIĆ, Milana:** *Odabrane pojave iz svadbenih običaja bunjevačkih Hrvata kao izvor za proučavanje njihove etnogeneze* (doktorska disertacija), Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1997.
- ČERNELIĆ, Milana:** *Terenski zapisi iz 1999. godine u selu Panjici (Podbilo)*, kazivačica: Marta Tomljanović, r. 1908., (Krivi put, Velika Kapela) i u selu Žukalj, kazivač: Grgo Nekić, r. 1918. (Stolac pod Senjskim Bilom, sjeverno velebitsko Podgorje)
- ČERNI, Davor:** *Svadbeni običaji (Mrkopalj u Gorskom kotaru)*, 1996, Sem. r. - EZ FFZ
- MARAS, Josipa:** *Svadbeni običaji u Lici (Čovini kod Smiljana)*, 1995, Sem. r. - EZ FFZ
- PASCUTTINI, Vesna:** *Svadbeni običaji Like (Trojvrh kod Josipdola)*, 1996, Sem. r. - EZ FFZ
- POLJAKOVIĆ, Mirela:** *Svadbeni običaji (Vrbovsko u Gorskom kotaru)*, 1997, Sem. r. - EZ FFZ
- SELIŠEK, Loreana:** *Svadbeni običaji u selu Kosinjski Bakovac kod Perušića*, 1996, Sem. r. - EZ FFZ
- STRUGAR, Helena:** *Svadbeni običaji u selu Lovinac*, 1998, Sem. r. - EZ FFZ
- ŠKRABALO, Marina:** *Svadbeni običaji (Guče selo kod Delnica)*, 1993, Sem. r. - EZ FFZ
- VEDRIŠ, Trpimir:** *Svadbeni običaji u Perušiću sredinom 20. st.*, 1998, Sem. r. - EZ FFZ
- VONDRAČEK-MESAR, Jagoda:** *Običaji pri sklapanju braka (Moravice - Gorski kotar)*, EZ FFZ NR 86, 1987.
- VONDRAČEK-MESAR, Jagoda:** *Običaji pri sklapanju braka (Lič kod Fužina)*, EZ FFZ NR 116

**TRACES OF THE ELEMENTS OF BUNJEVCI-CROATS
IN WEDDING CUSTOMS OF LIKA AND PRIMORJE:
WEDDING HONOUR OF THE *BEST MAN***

Summary

Contrary to the previous research only field research in the nineties confirmed that *best man* with Bunjevci-Croats from Primorje and Lika has the role of wedding chief and that he is the first in honour among other honorables. The characteristic of Bunjevci-Croats' honour of the best man is his role as the guard of the young bride, as well as different kinds of relationship of best men and godfathers. Besides, specific elements of such his role have been identified and determined, which are in fact the expression of paying homage to the best man: obligation of the families of bride and bridegroom to first invite the best man to the wedding, ceremonious departure to pick up the best man on the day of the wedding, escorting the best man and ceremonious conduct with presents during specific time after the wedding. All considered elements of the best man's role are just some of the more significant traces of Bunjevci-Croats' elements in wedding customs of Lika and Primorje. It is relative to the region of Pazarište, Sv. Rok and Ribnik in southern parts of Lika. Some of these elements were identified in the previous research in Krmpote and Krivi Put in the hinterland of Senj. The most recent research in 1999 confirmed them in Krivi Put and in the district of the municipality of Stolac in the Podgorje in Northern Velebit (under Senjsko Bilo).

Wedding honour of the best man is considered from a wider perspective of the research of certain phenomena in Bunjevci-Croats' wedding customs, which are starting points for identifying the ethnogenesis of Bunjevci-Croats. Therefore, in the concluding part of the article these elements of the best man's role are put within the wider context of Southeast Europe. Their arrangement in the space and correspondences with Roman and Romanized groups in the Balkans indicate rearrangement of indigenous and Slavonic cultural elements in the South-Adriatic border area, as well as their later spreading towards west and north, where the final points of their appearance are the areas settled by Bunjevci to the west (Lika and Primorje) and to the north (Podunavlje).

Translated by Snježana Ivanović

Keywords: wedding customs / Bunjevci / Lika / Primorje